

Внесок Володимира Марковича Фрідланда в розвиток порівняльно-географічного підходу

Микола В. Давидюк

Інститут географії НАН України, Київ, Україна

Contribution of Vladimir Markovich Fridland to the development of comparative-geographic approach

Mykola V. Davydiuk

Institute of Geography, National Academy of Sciences of Ukraine, 44, Volodymyrska Str., Kyiv, 01030, Ukraine

ABSTRACT

The paper is devoted to the outstanding soviet geographer and soil scientist, Doctor of Geographical Sciences (1964), Professor (1968) Vladimir Fridland (1919–1983). A prominent place in his research works was taken by geospatial comparative-geographic studies. V. Fridland took part in many research projects in various parts of the world, including his motherland. From the actualistic and evaluative positions, the paper considers the important (at present) results from the seminal works of V. Fridland, which he had obtained using a wide range of methodological tools and research techniques, including comparative-geographical approach. V. Fridland also made an important contribution to the formation and development of natural geography. He enriched theoretical, methodological and applied aspects not only of soil science, but of geography in general. In his work of 1956, the scientist convincingly, in a concise comparative form and causal relationship, highlighted the natural conditions of the USSR and outlined their foreign analogues. In his influential work of 1964, V. Fridland had investigated the weathering processes, types of weathering, genesis and geography of soils in Northern Vietnam. In the 1970s, the pioneering scientist created a new research area – the doctrine of the structure of soil cover. Through field research in many regions of the Earth, the scientist has used and improved the approaches and methods of many natural sciences, including comparative one. V. Fridland successfully and productively used in scientific research almost the entire range of comparative-geographical methods. V. Fridland was the first one in the soviet geography to identify comparative method as an approach.

KEYWORDS

Geospatial comparison, comparisons, analogous landscapes, structure of soil cover, comparative-geographical approach

“... загальний синтез результатів досліджень неможливий без порівняльно-географічного підходу, який по суті включає в себе і порівняльно-генетичний, і порівняльно-екологічний зміст. Проблема використання порівняльно-географічного підходу для синтезу результатів отриманих широким набором методів досліджень ґрунтів, залишається актуальною і дотепер ...”
В. М. Фрідланд, 1978 р.

сприяв збагаченню дослідницьких можливостей природничо-географічної науки. У науковому доробку В. М. Фрідланда особливе місце займали порівняльно-географічні дослідження, які він проводив у різних куточках земної кулі, у тому числі й на Батьківщині. Вони збагачують й активізують порівняльно-географічні дослідження в цілому та сприяють їх подальшому розвитку та застосуванню.

Важливе теоретико-методологічне та прикладне значення мають і дотепер капітальні напрацювання вченого з комплексної природничої географії, особливо ґрунтознавчі, у тому числі регіональні й оглядові карти ґрунтів. В них на багатому фактичному матеріалі висунуті оригінальні конструктивні ідеї, методологічні вказівки, концептуальні рішення та нові знання. Вони сприятимуть і надалі збагаченню об'єктно-предметних спектрів географічної науки в цілому.

Мета статті – розглянути наукові результати з праць вченого, який у своїй плідній науковій діяльності на багатогранній професійній ниві творчо сприяв збагаченню дослідницьких можливостей порівняльно-географічного підходу і природничо-географічної науки в цілому.

1. Вступ

У 2019 році минає 100 років від дня народження російського вченого-дослідника з українським корінням та світовим ім'ям, видатного географа та ґрунтознавця, професора Володимира Марковича Фрідланда (21.XII.1919–3.X.1983).

Вчений-новатор у своїй науковій, організаційній, дослідницькій, просвітницько-педагогічній діяльності на багатогранній професійній ниві, – творчо

2. Основні віхи з життя та діяльності вченого

В. М. Фрідланд народився 21 грудня 1919 року у місті Новомосковськ Катеринославської губернії (тепер Дніпропетровська область, Україна) в сім'ї ремісника ковальської артілі. У 1937 році закінчив середню школу і вступив на геолого-ґрунтознавчий факультет Московського державного університету. У 1941 році по закінченню університету (за спеціальністю “ґрунтознавство”) його було мобілізовано до армії, отримав направлення на навчання у Вищий військовий гідрометеорологічний інститут у Москві. У 1944 році закінчив інститут (за спеціальністю “метеорологія”). До жовтня 1945 року служив інженером-синоптиком в бюро погоди Чорноморського флоту у м. Севастополі.

У грудні 1945 року вступив до аспірантури Почвенного інститута ім. В. В. Докучаєва Академії наук СРСР. Його науковим керівником був завідувач Відділом географії та картографії ґрунтів І. П. Герасимов.

У 1949 році захистив дисертацію на тему: “Опыт изучения вертикальной зональности почв Большого Кавказа”, отримав ступінь кандидата геолого-мінералогічних наук. У період 1948–1964 рр. працював в Почвенном інституте. У 1964 р. захистив докторську дисертацію на тему: “Почвы и коры выветривания влажных тропиков на примере Северного Вьетнама”, отримав ступінь доктора географічних наук. З червня 1964 р. працював в Інституті географії АН СРСР на посаді старшого наукового співробітника. З 1970 р. працював в Почвенном інституте ім. В. В. Докучаєва, завідувачим Відділом географії та класифікації ґрунтів.

З 1968 р. читав лекції з класифікації ґрунтів, структури ґрунтового покриву та ґрунтів зарубіжних країн на ґрунтознавчому факультеті МДУ. У 1979 р. став Лауреатом премії ім. В. В. Докучаєва АН СРСР, за серію робіт з географії та класифікації ґрунтів. В. М. Фрідланд є автором і співавтором більш ніж 300 наукових праць, у тому числі 10 монографій та науково-популярних книжок. Автор та співавтор багатьох картографічних творів, зокрема Головний редактор “Почвенной карты СССР” масштабу 1:2500000, виданої у закінченому вигляді тільки на територію РРФСР у 1988 році.

Передчасно пішов з життя 3 жовтня 1983 р. у Москві.

3. Виклад основного матеріалу

Видатний вчений-дослідник В. М. Фрідланд (1956) логічно і переконливо, в лаконічній порівняльній формі та причинному взаємозв'язку висвітлив природні умови вологих субтропіків СРСР і намітив їх закордонні аналоги. Він зауважив: “Аналоги ландшафтів субтропіків західного Закавказзя можна виявити в Америці й Азії. В Північній Америці подібними природними умовами характеризуються

штати Північна і Південна Кароліна, ці території близькі за річним перебігом температури, за характером зволоження, за розвитком листопадних лісів з вічнозеленим підліском. Подібні вони і за рельєфом: заболочені приморські рівнини, морські тераси і передгір'я. Все це зумовлює і аналогічний ґрунтовий покрив – різні заболочені та болотні підзолисті – жовтоземи і червоноземні ґрунти...” (Fridland, 1956, с. 390).

У цій роботі він наголосив: “Незважаючи... на значну подібність природних умов, сільське господарство цих територій доволі відмінне – в Північній і Південній Кароліні немає чаю і цитрусових, але багато тютюну і бавовни. Ці відмінності пояснюються значною мірою історичними причинами, але разом з тим значну роль відіграє і наявність на території США... субтропічних і навіть тропічних областей, де ці культури можливо вирощувати з більшим ефектом, в той час як на території СРСР західне Закавказзя являє собою єдиний район... вологих субтропіків” (Fridland, 1956, с. 390).

У порівняльно-аналітичному ключі В. М. Фрідланд писав: “У Південній Америці природні умови, найбільш близькі до природних умов субтропіків західного Закавказзя... спостерігаються в середній частині низовини Парани і височин, які прилягають до неї... на півдні Бразилії. Тут... рослинність теплолюбна, що пояснюється теплішою зимою. Загалом висока вологість, зміна заболоченої низовини терасами і передгір'ями з жовтоземами і червоноземами дають підстави говорити про аналогії з субтропіками західного Закавказзя...” (там само). І далі: “На материку Азії аналог субтропіків західного Закавказзя розташований у басейні середньої течії Янцзи та її притоків... де і температурний режим, і зволоженість, і річний перебіг опадів... близькі до західного Закавказзя...” (Fridland, 1956, с. 391). З цими районами Китаю подібні форми рельєфу і ґрунтовий покрив західного Закавказзя. Він відзначав: “просторі алювіальні низовини... з системою терас і низькогір'їв, перезволожені ґрунти рівнин із навколишніми масивами жовтоземів і червоноземів. Вельми подібний набір вирощуваних культур – у першу чергу чай, рис і цитрусові” (Fridland, 1956, с. 390–391).

Аналізуючи значення ландшафтних особливостей окремих територій Китаю, Японії та західного Закавказзя щодо їх аналогічності, дослідник зауважив: “За кліматичними умовами, ґрунтами і характером рослинності подібно з субтропіками західного Закавказзя і Гуйчжойського плато, але порівняно розчленований рельєф й висоти останнього не дають підстав для більш близьких аналогій з західним Закавказям. Подібний висновок... зроблено і щодо південної частини островів Хонсю і Кюсю, які за кліматом, ґрунтами, рослинністю, а також за набором сільськогосподарських культур... близькі до субтропіків західного Закавказзя, але відмінні від них за рельєфом” (Fridland, 1956, с. 391).

Комплексно висвітлюючи в деталях природні умови Ленкорані, залучаючи до порівняльної характеристики кількісні показники, В. М. Фрідланд зауважив: "... субтропіки Ленкорані неможливо розглядати як вологі, вони... є першою перехідною ланкою до типово середземноморських умов" (там само).

Дослідник наголосив: "Аналоги Ленкорані і її продовження вздовж півдня Каспію – в Гіляне і на схилах Ельбрусу можна шукати лише в європейському Середзем'ї, у його вологих районах. За ґрунтово-кліматичними умовами найбільш близькими до ленкоранських субтропиків є південь середньої Франції (Ліон), Ломбардія та Істрія. В усіх цих районах найбільш типові ґрунти – жовтоземи" (Fridland, 1956, с. 392).

Зіставляючи рослинність, природні умови за сезонами року у зазначених районах, В. М. Фрідланд підкреслив: "...Ленкорань... є своєрідною територією, повних аналогів для якої не існує" (там само). У роботі 1956 року дослідник розглянув і інші закордонні терени щодо їх аналогічності до західного Закавказзя. В. М. Фрідланд наголосив: "...вишукування... аналогів дає теоретичну основу для правильного використання практичного досвіду людства... Разом з тим з повною очевидністю виявляється, що тотожних районів не існує, – є лише більш-менш близькі аналоги..." (Fridland, 1956, с. 392).

Наведені у роботі цитати свідчать про те, що В. М. Фрідланд у своїх наукових дослідженнях застосовував майже весь методичний арсенал порівняльного методу (підходу) і був визначним майстром думки і слова, зокрема щодо подання матеріалу у формі описово-порівняльних характеристик та наведення аналогій.

У 1950-х роках В. М. Фрідланд на прикладі Великого Кавказу досліджував питання вертикальної зональності різних гірських систем СРСР, зокрема дослідник наголосив, що районування гірських систем по структурі вертикальної зональності дає можливість виявити подібності та відмінності природи гірських країн. На тому, що порівнюючи окремі частини або зони різних гірських систем, ми можемо виявити близькі риси в гірських системах, іноді істотно відмінних за характеристиками вертикальної зональності (Fridland, 1986, с. 68).

У цій роботі В. М. Фрідланд (1986) зазначив, що аналіз геопросторового поширення відмінних типів поясності дає можливість намітити риси подібності та відмінності гірських систем. Наприклад, північні схили Карпат вельми подібні до Північно-Західного Кавказу. Порівняння усіх елементів ландшафту цих районів виявило, що вони близькі за багатьма й іншими аспектами, у тому числі і у сільськогосподарському. Такі ж подібності виявлені між Єреванською улоговиною з примикаючими до неї хребтами, з одного боку і Південно-Західним Тянь-Шанем з другого. У той же час Північний

Тянь-Шань виявився вельми відмінним від Південно-Західного Тянь-Шаню (Fridland, 1986, с. 67).

У тій роботі на багатому, за своїм змістом, матеріалі та різнопланового фактажу подані оригінальні думки та нові ідеї, зроблені важливі узагальнення та висновки, які є важливими і дотепер.

Важливою методологічною розробкою щодо діагностування, класифікування і типізування ландшафтів-аналогів є ґрунтознавча стаття В. М. Фрідланда і А. А. Єрохіної (Fridland & Yerokhina, 1963). У тій роботі на основі численних наукових вітчизняних та іноземних джерел та різних картографічних матеріалів, у тому числі й власних оригінальних напрацювань, подано узагальнення і зіставлення ґрунтів Північної Америки з ґрунтами СРСР і західної Європи. Мета роботи – створення нової карти ґрунтів Північної Америки та ґрунтознавчого географічного районування Північної Америки і написання характеристик ґрунтів ґрунтово-біокліматичних областей, зон і частково провінцій, виділених у районуванні. До роботи додана "Нова карта ґрунтів Північної Америки", укладена авторами для "Фізико-географічного атласу світу". Дослідники зазначили: "...при її укладанні особливу увагу було звернено на зіставлення ґрунтів Північноамериканського континенту і найближчого до нього Євразійського..." (Fridland & Yerokhina, 1963, с. 217).

У капітальній праці, яку присвячено вивченню типів ґрунтів і кір вивітрювання вологих тропіків В. М. Фрідланд (Fridland, 1964) наголосив, що найбільшого ефекту в дослідженні генезису і географії ґрунтів, в пізнанні їх родючості та шляхів її підвищення можливо отримати при поєднанні ґрунтово-картографічних робіт різного масштабу з вивченням динаміки ґрунтів в природних умовах на стаціонарах та з дослідженням властивостей ґрунтів в лабораторії. На тому, що картографування ґрунтів в різних масштабах, дає можливість широко використовувати порівняльно-географічний метод дослідження, який базується на вченні В. В. Докучаєва про фактори ґрунтоутворення, являється ядром комплексних ґрунтових досліджень (Fridland, 1964, с. 5).

На основі дослідження клімату Північного В'єтнаму В. М. Фрідланд (Fridland, 1964) з'ясував, що він більш близький до вологотропічного, ніж до мусонного. Результати ґрунтознавчих досліджень можуть характеризувати ґрунти і кори вивітрювання вологих тропіків, їх властивості та процеси формування (Fridland, 1964, с.292).

Спираючись на результати досліджень, В. М. Фрідланд (Fridland, 1964) зазначив, що формування конкрецій і латеритів може бути у якійсь мірі зіставлено з процесами утворення болотних залізних руд, які поширені у вологих районах помірного поясу, а також з утворенням ілювіальних горизонтів у підзолистих ґрунтах. Варто відзначити, пише автор, що В. В. Докучаєв (1899)

– кажучи про місцезонаштування подібних ґрунтів у бореальній тайговій зоні, висловив припущення щодо можливості їх утворення в тропічній зоні (Fridland, 1964, с. 66).

В. М. Фрідланд (Fridland, 1964) зауважив, що ґрунтовий покрив вологотропічної зони вирізняється найбільшим різноманіттям ґрунтових типів порівняно з іншими природними зонами (Fridland, 1964, с. 69). Дослідник вказав на кілька причин щодо цього, зокрема відсутність у тропіках однорідного покриву четвертинних відкладів, різний вік та різну історію розвитку поверхні різних частин суходолу тропіків, інтенсивність процесів вивітрювання (там само).

З плином часу нескороминуща праця В. М. Фрідланда набуватиме актуалістичного змісту, бо дає можливість вченим-дослідникам адекватно порівнювати тодішні ландшафти з сучасними, а також прослідковувати розвиток і стан комплексної природничої географії.

У іншій фундаментальній праці, яка присвячена вивченню структури ґрунтового покриву (СГП), В. М. Фрідланд (Fridland, 1972) наголосив: “Фундаментом усіх методів вивчення ґрунтів є порівняльно-географічна методика, яка бере початок у дослідженнях В. В. Докучаєва, у його підході до ґрунту як до особливого тіла природи, пов’язаного у своєму утворенні і розвитку з певними факторами” (Fridland, 1972, с. 298). Він також підкреслив, що необхідно поєднувати при дослідженні структури ґрунтового покриву СГП порівняльно-географічний та історичний підходи (Fridland, 1972, с. 299). Треба наголосити, що творець вчення про СГП В. М. Фрідланд (Fridland, 1972) чи не вперше, принаймні у вітчизняній географії, означив порівняльний метод – підходом.

Розглядаючи функціональні й випадкові аспекти у створенні ґрунтових комбінацій (ГК), зокрема щодо їх факторного вибудовування та гомологічних особливостей, В. М. Фрідланд зауважив: “Маючи на увазі найрізноманітніші утворення підзолистих, підзолисто-буроземних, підзолисто-жовтоземних і опідзолених фералітних ґрунтів і вельми широке поширення цих ґрунтів на всіх континентах, можна впевнено стверджувати, що гомологічний ряд ґрунтових поєднань, який розглядається, є одним із найпоширеніших. Виділення гомологічних рядів ГК дає можливість на основі вивчення однієї з них мати обґрунтоване судження про всі комбінації ряду, дає можливість краще пізнати закономірності щодо генезису, еволюції та географії різних комбінацій” (Fridland, 1972, с. 135).

Щодо тектонічного фактору і його ролі у формуванні ГК, В. М. Фрідланд зазначив: “Тектонічні й історико-геологічні фактори... визначають особливості ґрунтової структури на великих територіях. У цьому є подібність їх впливу зі впливом зонально-провінційних умов...” (Fridland, 1972, с. 136).

Розвиваючи спроможності порівняльного

підходу щодо важливого питання – аналогічності ГК, В. М. Фрідланд наголосив: “Аналогічними ГК ми будемо називати комбінації, подібні за компонентами і складом, але створені різним шляхом, а тому такі, що можуть мати різний характер взаємозв’язку між компонентами”. І далі: “...Вибудовування подібних комбінацій пов’язане з різними факторами (а значить, і з різними взаємозв’язками компонентів у комбінаціях), ми можемо говорити не про тотожності, а про аналогічності цих комбінацій” (Fridland, 1972, с. 138).

У цій роботі наведено приклади аналогічних ГК, зокрема, у північній частині Прикаспійської низовини описані лучно-степові комплекси солонців, лучно-каштанових ґрунтів і солонцювато-солончакуватих лучно-каштанових ґрунтів. Такі ж комплекси описані в Україні у районі Сивашу і Перекопу. Дослідник зауважив: “Але комплекси Прикаспію утворюються на фоні посилення дренажу території і зниження ґрунтових вод..., а комплекси Причорномор’я – на фоні прогресуючого зниження суходолу, зменшення дренажу і підняття рівня ґрунтових вод... Це визначає своєрідність взаємозв’язків між компонентами комплексів, а разом із тим дає підстави розглядати ці комплекси як аналогічні” (Fridland, 1972, с. 139-140).

Щодо моделі ґрунтової комбінації ГК В. М. Фрідланд зазначив: “...можна вважати, що модель СГП слід прийняти не якусь конкретну, індивідуальну ГК, а лише узагальнену, ідеальну форму ГК, яка несе у собі тільки основні риси СГП – її складу, характеру взаємозв’язків компонентів, геометрії. Модель може мати різний рівень узагальнення. Моделі вищих рівнів узагальнення зберігають лише найбільш загальні риси, які характеризують СГП, а моделі відносно нижчих рівнів узагальнення представляють менше число різних СГП, зберігають більше деталей їхньої будови. Ґрунтова комбінація-модель може бути представлена у вигляді запису індексами, текстового опису, профілю, карти, блок-діаграми.

Ці моделі можуть використовуватися у різних цілях: накопичення даних про певні СГП, зіставлення різних СГП, вибудовування класифікації СГП, прогнозування природної еволюції СГП і розробки заходів щодо спрямування їх змінюваності. Створення моделей СГП у вигляді ґрунтових комбінацій полегшує дослідження основних характеристик СГП, дає можливість виключити із розгляду неістотні особливості їхньої будови і другорядні, малозначущі процеси” (Fridland, 1972, с. 98).

В. М. Фрідланд (Fridland, 1972) писав: “Порівняльно-географічний підхід у дослідженні ґрунтів полягає в паралельному вивченні у різних пунктах ґрунтів і факторів ґрунтоутворення і в аналізі їх співвідношень... Він складається з вивчення елементарних ґрунтових ареалів (ЕГА), ґрунтових комбінацій ГК і СГП, різних ступенів складності

й зіставлення їх із факторами ґрунтоутворення і диференціації ґрунтового покриву, які визначають формування ЕГА, ГК і СГП...” (Fridland, 1972, с. 300).

У цій праці дослідник наголосив: “Базуючись на порівняльно-географічному та історичному підходах щодо вивчення СГП..., можна і необхідно виявити ряд характеристик і СГП у цілому, і утворених її комбінацій... До числа якісних методів дослідження належать і різні типізації та класифікації ґрунтових комбінацій і структур ґрунтового покриву” (Fridland, 1972, с. 314). І далі: “Основними сферами практичного застосування географії ґрунтів слугує складання карт ґрунтів, районування ґрунтів, сільськогосподарська типізація та обмін земель, а також проектування використання і меліорація ґрунтів ...” (Fridland, 1972, с. 359).

В. М. Фрідланд (Fridland, 1972) зазначив: “Обов’язковою є наявність детальної топографічної основи, яка характеризує рельєф, – основний фактор диференціації ґрунтового покриву. Необхідні дані і про всі інші фактори диференціації ґрунтового покриву, які здійснюють вплив на його формування у досліджуваному регіоні. Зіставлення усіх цих матеріалів дає можливість з’ясувати причини створення елементарного ґрунтового ареалу ЕГА, комбінацій і структур, їх будови, характерних зв’язків із факторами, закономірностей поширення та еволюції. Конкретні форми застосування цих методів складаються у комплексних дослідженнях на профілях, на ключових ділянках і на великих територіях. Порівняльно-географічний підхід щодо вивчення СГП дуже близький до методу комплексної ординації, який полягає у виявленні особливостей природних поєднань як систем, які змінюються у просторі залежно від факторів, що їх визначають (Сочава, 1967). Ця близькість природно зумовлена їх загальним джерелом – порівняльно-географічним методом, розробленим В. В. Докучаєвим разом зі створенням генетичного ґрунтознавства (Fridland, 1972, с. 300).

У комплексній роботі 1972 року В. М. Фрідланд висвітлив багато нового, у тому числі подав оригінальні засадничі ідеї, своє наукове бачення ландшафтної оболонки, особливо з позиції порівняльного ґрунтознавства. Узагальнення на основі порівняння наскрізною єднальною ниткою проходить через його багатогранну наукову творчість.

У фундаментальній роботі В. М. Фрідланд (Fridland, 1984) подав творчі узагальнення та аналітичне висвітлення ґрунтового покриву світу з позицій створеної ним концепції про структуру ґрунтового покриву. Дослідник наголосив, що важливе значення має географія ґрунтів, яка вивчає їх просторове розміщення і його закономірності та слугує основою обліку й оцінки ґрунтових ресурсів, планування заходів щодо їх використання і поліпшення (Fridland, 1984, с. 3).

В. М. Фрідланд (Fridland, 1986) зауважив, що

класифікація ґрунтів, її діагностичний апарат має бути максимально простим, який дає можливість визначити ґрунт при польових дослідженнях, використовуючи морфологічний аналіз профілю, порівняльно-географічний і порівняльно-історичний аналіз сучасних умов та історію формування ґрунтів, який дасть уявлення про генезис ґрунту, його еволюцію, режими основних процесів, які в ньому протікають (Fridland, 1986, с. 7).

Під структурою ґрунтового покриву (СГП) вчений розумів сукупність всіх одноманітних неоднорідностей ґрунтового покриву суходолу. Конкретна СГП характеризується багатократними ареалами певних ґрунтів, які ритмічно повторюються у просторі і створюють стійкий склад і рисунок ґрунтового покриву та стійкі механізми геохімічних і геофізичних зв’язків між наявними у даній структурі ґрунтами. Кожна конкретна структура має єдність історії розвитку утворюючих її процесів (Fridland, 1984, с. 4).

Одна зі сторінок у багатогранній науковій творчості В. М. Фрідланда на професійній ниві присвячена дослідженню і висвітленню порівняльних напрацювань інших вчених. Наприклад, аналізуючи вислови академіка Л. І. Прасолова, зокрема щодо сфери застосування порівняльно-географічного методу, В. М. Фрідланд (Fridland, 1978) підкреслив: “Особливо зазначалось, що у цю сферу входять також дослідження на стаціонарах і в експедиціях процесів, які відбуваються у ґрунті, балансу речовин, комплексне вивчення ґрунтових процесів у співпраці з мікробіологами, біохіміками, агрохіміками та агрофізиками”. В. М. Фрідланд також зазначав, що таким чином підкреслена необхідність застосування порівняльно-географічного методу як основи для розгляду результатів, отриманих із використанням усіх методів дослідження ґрунтів: хімічних, фізико-хімічних, мінералогічних, біологічних та ін. Звичайно, результати досліджень, які проводяться цими методами, можуть бути інтерпретовані і без порівняльно-географічного підходу. Однак така інтерпретація не буде повною, не будуть отримані всі можливі висновки, не буде досягнутий необхідний рівень синтезу (Fridland, 1978, с. 4).

Аналізуючи методичні прийоми і методи досліджень Л. І. Прасолова, В. М. Фрідланд (Fridland, 1978) зауважив, що загальний синтез є неможливим без порівняльно-географічного підходу, який по суті вміщує у собі і порівняльно-генетичний, і порівняльно-екологічний зміст. Він підкреслив, що проблема використання порівняльно-географічного підходу для синтезу результатів, отриманих із використанням значної кількості методів досліджень ґрунтів, залишається актуальною і в наш час, оскільки темп появи широких наукових узагальнень значно відстає від темпів накопичення нових фактичних матеріалів у всіх розділах ґрунтознавства (Fridland, 1978, с. 5).

За висновками В. М. Фрідланда, дослідження

Л. І. Прасолова залишили нам не тільки підсумки і рішення, але також проблеми і питання. “В цьому і полягає зв’язок часів у науці, який робить її живою і єдиною” (Fridland, 1978, с. 14). Він наголосив, що серед методів роботи Л. І. Прасолова особливе значення має глибокий, обережний і переконливо логічний порівняльно-географічний аналіз (там само).

4. Висновки

Широке наукове бачення нагальних проблем раціонального природокористування, у поєднанні з енциклопедичними знаннями, оригінальними думками та прогресивними ідеями, польовими дослідницькими напрацюваннями – все це і багато чого іншого дало можливість В. М. Фрідланду збагатити новими прогресивними напрямками поступ географічної науки. Він створив перспективний дослідницький напрям – учення про структуру ґрунтового покриву. Подав теоретико-практичні узагальнення, особливо щодо процесів вивітрювання і їх географії, генезису і географії ґрунтів, картографування ґрунтів, загальної класифікації ґрунтів. Уклав численні регіональні й оглядові карти ґрунтів різних масштабів. Використовував і вдосконалив методи і підходи багатьох природничих і точних наук, зокрема порівняльний. Уточнив і збагатив теорію порівняльного аналізу поняттям близьких аналогів. Вчений вдало і продуктивно застосовував у наукових дослідженнях майже весь арсенал порівняльно-географічної методики. Порівняльно-географічний метод В. М. Фрідланда першим у вітчизняній географії визначив як підхід.

Напрацювання В. М. Фрідланда, особливо про тропічні райони Південно-Східної Азії, широко використовувались у роботах знаних вчених-дослідників щодо подальшого вишукування й вивчення районів-аналогів. Зокрема, М. П. Забродською (1967); Ю. Г. Єрмаковим і Г. М. Ігнат'євим (1971); В. С. Гаврилюком (1981). Науково-практичний і просвітницько-педагогічний позитивний досвід В. М. Фрідланда, втілений у його наукових напрацюваннях, сприяв подальшому розвитку природничо-географічних знань. Наукові напрацювання В. М. Фрідланда з плином часу набуватимуть актуалістичного змісту. Зокрема, дослідники ландшафтної природи адекватно порівнюючи тодішні ландшафтні утворення з

теперішніми, прослідковують їх процесний розвиток і стан. Сподіваємось, що теперішні і майбутні дослідники його багатогранного наукового спадку знайдуть у ньому раціональні зерна, гуманістичний зміст яких надасть подальшого збагаченого поступу базисним складовим порівняльного підходу та їх застосуванню у галузевій і комплексній природничій географії.

Список посилань

- Fridland, V. M. (1956). Vlazhnye subtropiki SSSR i ikh geograficheskie analogi. In: *Voprosy geografii. Collection of papers for the 18th International Geographic Congress* (pp. 388–392). Moscow-Leningrad: Academy of Sciences of USSR. [Фрідланд, В. М. (1956). Влажные субтропики СССР и их географические аналоги. В: *Вопросы географии. Сборник статей для XVIII-го Международного Географического конгресса* (с. 388–392). Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР].
- Fridland, V. M. (1964). *Pochvy i kory vyvetrivaniya vlazhnykh tropikov (na primere Severnogo Vietnama)*. Moscow: Nauka. [Фрідланд, В. М. (1964). *Почвы и коры выветривания влажных тропиков (на примере Северного Вьетнама)*. Москва: Наука.].
- Fridland, V. M. (1972). *Struktura potchvennoho pokrova*. Moscow: Mysl'. [Фрідланд, В. М. (1972). *Структура почвенного покрова*. Москва: Мысль.].
- Fridland, V. M. (1978). Vklad L. I. Prasolova v razrabotku problem geografii i genezisa pochv. In: *Prasolov L. I. Genezis, geografiya i kartografiya potchv. Izbrannye trudy* (pp. 3–15). Moscow: Nauka. [Фрідланд, В. М. (1978). Вклад Л. И. Прасолова в разработку проблем географии и генезиса почв. В: *Прасолов Л. И. Генезис, география и картография почв. Избр. труды*. Москва: Наука.].
- Fridland, V. M. (1984). *Struktura pochvennogo pokrova mira*. Moscow: Mysl'. [Фрідланд, В. М. (1984). *Структура почвенного покрова мира*. Москва: Мысль.].
- Fridland, V. M. (1986). *Problemy geografii, genezisa i klassifikatsii pochv*. Moscow: Nauka. [Фрідланд, В. М. (1986). *Проблемы географии, генезиса и классификации почв*. Москва: Наука.].
- Fridland, V. M. & Yerokhina, A. A. (1963). *Sravnitel'naya geneticheskaya kharakteristika pochv Severnoy Ameriki, SSSR i Zapadnoy Evropy*. In: *Issledovaniya v oblasti genezisa potchv* (pp. 216–266). Moscow: Academy of Sciences of the USSR. [Фрідланд, В. М., Ерохина, А. А. (1963). Сравнительная генетическая характеристика почв Северной Америки, СССР и Западной Европы. В: *Исследования в области генезиса почв* (с. 216–266). Москва: Изд-во АН СССР].

Давидюк, М. В. (2019). **З внеску Володимира Марковича Фрідланда в розвиток порівняльно-географічного підходу. Фізична географія та геоморфологія, 4–6 (96–98), 64–70.**

Інститут географії НАН України, вул. Володимирська, 44, Київ, 01034, Україна

Стаття присвячена видатному вітчизняному географу-ґрунтознавцю, доктору географічних наук (1964), професору (1968) – Володимиру Марковичу Фрідланду (1919–1983). У багатогранному науковому доробку російського вченого з українським корінням особливе місце займали геопросторові порівняльно-географічні дослідження. Він проводив їх безпосередньо у різних регіонах земної кулі, у тому числі й на Батьківщині. З актуалістичних та оцінювальних позицій в статті розглянуті важливі і дотепер результати з фундаторських праць В.М. Фрідланда, які дослідник отримав завдяки

застосуванню багатого арсеналу методичних засобів й прийомів досліджень, у тому числі порівняльно-географічного підходу. При цьому вчений зробив вагомий внесок у формування та розвиток природничо-географічних знань. Збагатив теоретико-прикладні та методологічні спроможності не тільки ґрунтознавства, але і географії в цілому.

Ключові слова: геопросторові зіставлення, порівняння, ландшафти-аналоги, структура ґрунтового покриву, порівняльно-географічний підхід.